

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Кошелева Наталя Геннадіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Горлівського інституту іноземних мов мов
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
<https://orcid.org/0000-0002-0380-3242>

Калініченко Стефанія Вікторівна,

здобувачка вищої освіти
Горлівського інституту іноземних мов мов
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
<https://orcid.org/0009-0008-0339-1357>

У статті подано варіант вирішення важливого психолого-педагогічного завдання щодо розвитку творчих здібностей у старшокласників. Визначено, що творчий потенціал юнаків забезпечує їхню особисту адаптивність, успішність і психологічну рівновагу в сучасному мінливому світі. Проаналізовано психологічну сутність феномена «творчість» як психічного процесу, що дає змогу генерувати нові ідеї або продукти, які перевищують межі існуючого. Визначено, що завдяки творчим здібностям особистість здатна ефективно вирішувати проблеми в житті та професійній діяльності. Установлено, що основними психологічними характеристиками креативних старшокласників є спонтанність, гармонійність, креативність, творче мислення, висока пізнавальна активність, розвинена уява, гнучкість мислення, ресурсний емоційний стан. Зроблено висновок, що педагоги та шкільні психологи мають всебічно сприяти розвитку творчих здібностей юнаків шляхом застосування інноваційних навчальних технологій, заохочення генерації оригінальних ідей на уроках, моделювання реальних життєвих ситуацій, використання рольових ігор, тренінгів розвитку креативного мислення, технік «мозкового штурму», вправ для розвитку уяви та креативності.

Сформульовано припущення, що розвиток творчих здібностей старшокласників сприяє підвищенню рівня їхньої пізнавальної активності та покращенню емоційного стану, для перевірки чого було проведене емпіричне дослідження з використанням модифікованого варіанта тесту С. Медніка «Ваш творчий потенціал», методики самооцінки емоційного стану Уессмана – Рікса і тесту «Вивчення рівня пізнавальної активності учнів» Б. Пашнева. Подано якісний і кількісний аналіз результатів. За допомогою кореляційного аналізу встановлено прямі статистично значущі кореляційні зв'язки між творчим потенціалом і пізнавальною активністю, а також між творчим потенціалом та емоційним станом учнів, що підтвердило нашу гіпотезу. Запропоновано розробку тренінгової програми розвитку творчих здібностей старшокласників, яка може бути використана шкільними психологами.

Ключові слова: творчість, творчі здібності, креативність, емоційний стан, пізнавальна активність, старшокласники, юнаки, емпіричне дослідження.

Kosheleva Natalia, Kalinichenko Stefaniia. Psychological characteristics of the development of creative abilities in high school students

The article presents a solution to an important psychological and pedagogical task concerning the development of creative abilities in high school students. It is determined that the creative potential of young individuals ensures their personal adaptability, success, and psychological balance in today's rapidly changing world. The psychological essence of the phenomenon of "creativity" is analyzed as a mental process that allows generating new ideas or products that go beyond existing boundaries. It is established that creative abilities enable individuals to effectively solve problems in both life and professional activities. The study identifies the key psychological characteristics of creative

high school students, which include spontaneity, harmony, creativity, creative thinking, high cognitive activity, developed imagination, flexible thinking, and a resourceful emotional state. It is concluded that teachers and school psychologists should comprehensively support the development of students' creative abilities by applying innovative teaching technologies, encouraging the generation of original ideas in lessons, modeling real-life situations, using role-playing games, creativity development training, brainstorming techniques, and exercises aimed at developing imagination and creativity.

A hypothesis is formulated that the development of creative abilities in high school students contributes to an increase in their cognitive activity and an improvement in their emotional state. To verify this, an empirical study was conducted using a modified version of S. Mednick's test «Your Creative Potential», the Wessman-Ricks self-assessment method for emotional state, and B. Pashnev's "Study of Students' Cognitive Activity Level" test. A qualitative and quantitative analysis of the results is provided. Using correlation analysis, statistically significant direct correlations were found between creative potential and cognitive activity, as well as between creative potential and students' emotional state, confirming our hypothesis. Finally, a training program for developing creative abilities in high school students is proposed, which can be used by school psychologists.

Key words: creativity, creative abilities, emotional state, cognitive activity, high school students, youth, empirical research.

Постановка проблеми. Розвиток креативності й навичок творчої діяльності у старшокласників є актуальним завданням сучасної освіти. Молодим людям доводиться жити в час швидких змін у світі, до яких треба постійно адаптуватись. Тому формування в юнаків здатності досліджувати, бути креативними й адаптивними є життєво важливим для їхнього навчання та майбутньої професійної діяльності. Сучасна освіта, на жаль, не повною мірою сприяє розвитку творчих здібностей учнів, оскільки багато методів і форм навчання зорієнтовані на типову шаблонну діяльність, запам'ятовування та відтворення. Творчі школярі є більш допитливими та чутливими до вирішення різного роду проблемних завдань як у навчанні, так і в житті, що дає їм можливість краще справлятися з ними. Заняття творчістю сприяють покращенню емоційного стану учнів, оскільки створюють ситуації успіху, досягнень, формують почуття власної продуктивності. У сучасних стресових умовах життя стимулювання цих позитивних емоцій є дуже актуальним.

Метою дослідження є теоретичне й емпіричне дослідження особливостей розвитку творчих здібностей у старшокласників.

Результати дослідження. Проблеми, пов'язані з вивченням феномена творчості, креативності, творчих здібностей, вивчали такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Г. Айзенк, Д. Б. Богоявленська, Е. де Боно, Дж. Гілфорд, С. Мідник, В. О. Моляко, К. Роджерс, В. А. Роменець, Л. С. Рубінш-

тейн, Л. Т. Рябовол, Б. М. Теплов, Е. П. Торренс, Я. А. Пономарьов, В. Д. Шадриков та ін. Розвиток творчих здібностей школярів досліджували Л. І. Дідковська, С. М. Дмитрієва, Н. Жидкова, Є. Заїка, Т. Зімовіна, І. Зуєв, В. В. Павленко, О. Л. Передерій, С. Саврасов, А. І. Сологуб тощо.

Аналіз психологічних досліджень з проблеми творчості і творчих здібностей дає можливість визначити, що творчість є психічним процесом, у якому людина створює щось нове, яке виходить за рамки вже існуючого і містить творче (продуктивне) мислення, творчу уяву, інтуїцію, натхнення, осяяння, взаємодію між свідомими та несвідомими факторами [1, с. 22–23]. Важливими для творчості є емоції та почуття, які стимулюють людину здійснювати творчий процес для отримання задоволення й відчуття успішної самореалізації, а також наявність творчих здібностей. Творчі здібності є особливим типом розумових здібностей, що виявляються в умінні здійснювати мислення поза межами встановлених вимог, відходити від звичних норм і генерувати різноманітні оригінальні ідеї, а також знаходити практичні способи їх вирішення, і поєднують різні якості [2, с. 110–113]. Завдяки творчим здібностям особистість здатна ефективно вирішувати проблеми різного рівня складності в житті та професійній діяльності. Творча особистість має багато особливих рис, ключовими з яких є: інтелектуальний потенціал (гнучкість, швидкість, здатність мислити нестандартно); допитливість (бажання пізнати

нове, внутрішня мотивація до навчання); ініціативність (активність, працелюбність, готовність до труднощів); незалежність (прагнення до самовираження); наполегливість (відданість своїй справі); оригінальність і креативність (інтерес до творчих завдань і винахідливість); ерудиція та бажання реалізувати свої можливості [3].

Що стосується старшокласників, то для раннього юнацького віку притаманний активний розвиток мислення, інтелекту та творчих здібностей, що проявляється в їхній інтелектуальній активності та прагненні створювати щось нове. Як зазначає Л. І. Дідковська, психологічні характеристики креативних старшокласників охоплюють спонтанність, емоційність і загальну гармонійність, а також збалансованість особистісних рис [4, с. 117–128]. В інших наукових дослідженнях відзначено ще такі психологічні особливості творчо обдарованих юнаків, як креативність, творче мислення, висока пізнавальна активність, розвинена уява, гнучкість мислення, ресурсний емоційний стан тощо. Успішна реалізація творчого потенціалу юнаків забезпечує ефективне вирішення ними навчальних і життєвих завдань.

Ключовими чинниками, які сприяють розвитку творчих здібностей старшокласників, є: психологічний клімат у родині, ставлення батьків до юнаків, стимулювання ними ініціативи й розвитку креативності дітей; вплив школи, характер міжособистісних стосунків «учитель – учень», вивчення причин і взаємозв'язків явищ під час викладання шкільних предметів, використання методів активного навчання; спілкування в колі однолітків, які мають креативні інтереси й захоплення; самовиховання, розвиток саморегуляції, спрямованої на вдосконалення вольових якостей юнаків тощо.

Ефективними методами розвитку творчих здібностей старшокласників педагогами на уроках є застосування інноваційних навчальних технологій, створення ситуацій успіху та загалом сприятливих умов для повноцінної активності юнаків [5]. Такими умовами можуть бути: створення комфортної атмосфери для спілкування (без оцінки судження); заохочення генерації оригінальних ідей; надання можливості самостійно прийняти рішення; практичний підхід у навчанні; моделю-

вання реальних життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблем тощо [6].

Шкільні психологи також можуть проводити тренінги, спрямовані на розвиток креативного мислення; ігри на генерацію ідей; техніки «мозкового штурму»; вправи на асоціативне мислення (наприклад, учні можуть працювати в групах над створенням нових продуктів або рішень); вправи для розвитку уяви (наприклад, учні можуть створювати історію з випадкових слів або малювати сцени на основі музики, яку вони слухають), що дає їм можливість розвивати фантазію і бути більш відкритими до нових ідей [7, с. 122–126].

У дослідженні ми сформулювали припущення, що розвиток творчих здібностей старшокласників сприяє підвищенню рівня їхньої пізнавальної активності та покращенню емоційного стану, і перевірили його емпіричним шляхом. Для перевірки гіпотези було сформовано вибірку, до якої увійшли 37 учнів 11-х класів віком від 15 до 16 років. В емпіричному дослідженні було використано модифікований варіант тесту С. Медніка «Ваш творчий потенціал», методику самооцінки емоційного стану Уессмана – Рікса і тест «Вивчення рівня пізнавальної активності учнів» Б. Пашнева.

Аналіз результатів дослідження. Використання модифікованого варіанту тесту С. Медніка «Ваш творчий потенціал» мало на меті виявити рівень творчого потенціалу учнів 11-х класів (результати наведено в табл. 1).

Таблиця 1

Результати діагностики учнів 11-х класів за модифікованим варіантом тесту С. Медніка «Ваш творчий потенціал»

Рівень творчого потенціалу	Кількість учнів (у % від загальної кількості)
Невисокий творчий потенціал	22 % (8 учнів)
Нормальний творчий потенціал	73 % (27 учнів)
Значний творчий потенціал	5 % (2 учні)

За цим тестом було виявлено, що більшість учнів (73 %) мають нормальний

творчий потенціал, але потребують розвитку мотивації та впевненості. Невелика кількість респондентів (5 %) мають високий творчий потенціал, що відкриває великі можливості. Значна частина учнів (22 %) мають низький творчий потенціал, що свідчить про потребу в підтримці. Результати тестування свідчать про те, що потрібно активно розвивати творчі здібності учнів як на уроках, так і через спеціальні психокорекційні програми.

Другим інструментом обстеження була методика самооцінки емоційного стану Уессмана – Рікса, метою якої було визначити рівні емоційного стану учнів 11-х класів за 4 шкалами: «Спокій – тривожність», «Енергійність – втома», «Піднесеність – пригніченість», «Впевненість у собі – безпорадність» та їхній загальний емоційний стан. Результати діагностики емоційного стану обстежених наведено в табл. 2.

Таблиця 2
Узагальнені результати діагностики учнів 11-х класів за методикою самооцінки емоційного стану Уессмана – Рікса

Рівень емоційного стану	Кількість учнів (у % від загальної кількості)
Поганий (1–3 бали)	5 % (2 учні)
Погіршений (4–5 балів)	31 % (11 учнів)
Добрий (6–7 балів)	59 % (22 учні)
Дуже добрий (8–10 балів)	5 % (2 учні)

За результатами цієї методики було виявлено, що більшість учнів (59 %) мають добрий емоційний стан, що свідчить про сприятливе психологічне середовище. Невелика частина школярів (5 %) демонструють дуже добрий емоційний стан, що вказує на високий рівень благополуччя. Значна кількість опитуваних (31 %) мають погіршений емоційний стан і відчувають негативні емоції, що потребує уваги до можливих причин (загальна ситуація в країні, сімейні обставини, навчальні труднощі, проблеми із соціальною взаємодією та ін.). Деякі учні (5 %) мають поганий емоційний стан, що є сигналом для негайного надання психологічної допомоги. Це діти, які відчувають величезну тривожність, емоційне виснаження, пригніченість

і власну безпорадність. Цим дітям негайно потрібна психологічна допомога, оскільки такий емоційний стан може свідчити про схильність до депресії або її наявність. У цьому випадку шкільний психолог має запропонувати батькам звернутися до фахівців із метою медичного обстеження дітей. Результати цього обстеження свідчать про необхідність постійного моніторингу емоційного стану учнів і надання своєчасної підтримки тим, хто її потребує.

Також нами було використано тест «Вивчення рівня пізнавальної активності учнів» Б. Пашнева, узагальнені результати обстеження наведено в табл. 3.

Таблиця 3
Результати діагностики учнів 11-х класів за тестом «Вивчення рівня пізнавальної активності учнів» Б. Пашнева

Рівень пізнавальної активності	Кількість учнів (у % від загальної кількості)
Низький	16 % (6 учнів)
Середній	62 % (23 учні)
Високий	22 % (8 учнів)

Виходячи з результатів обстеження, зазначимо, що 62 % (23 учні) мають середній показник пізнавальної активності, що вказує на досить стабільний рівень зацікавленості й активності в навчальному процесі в більшості дітей, але вони потребують певної стимуляції для її прояву. 22 % (8 учнів) мають високий рівень пізнавальної активності, що свідчить про значний вияв інтересу до навчання та високий потенціал для розвитку в цих учнів. 16 % (6 учнів) мають низький рівень пізнавальної активності, що може свідчити про наявність низької навчальної мотивації та зацікавленості, певних труднощів або обставин, які потребують уваги та вирішення. Таким чином, у більшості учнів зберігається пізнавальна активність, яка потребує, проте, певної мотивації та підтримки з боку вчителів. Водночас значна кількість учнів має низький рівень пізнавальної активності, що свідчить про необхідність підвищеної уваги педагогів до таких учнів та індивідуального підходу в навчанні.

Для підтвердження чи спростування нашої гіпотези шляхом виявлення зв'язку

між показниками творчого потенціалу та показниками пізнавальної активності й емоційного стану ми провели обробку отриманих результатів методом кореляційного аналізу за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона ($p \leq 0,05$) у програмі

Microsoft Excel. Отримані результати наведено в табл. 4.

Установлено прямий статистично значущий кореляційний зв'язок між творчим потенціалом і пізнавальною активністю ($r = 0,308$) ($p \geq 0,05$). Це свідчить про

Таблиця 4

Показники кореляції творчого потенціалу, пізнавальної активності й емоційного стану учнів 11-х класів ($p \leq 0,05$)

	Пізнавальна активність	Емоційний стан
Творчий потенціал	0,308	0,418

те, що чим більш розвинені творчі здібності учнів, тим вища їхня пізнавальна активність, яка забезпечує мотивацію до навчання. Отже, чим вищі показники творчого потенціалу, тим вищі показники пізнавальної активності учнів. Також нами встановлено статистично значущий кореляційний зв'язок між творчим потенціалом та емоційним станом учнів ($r = 0,418$) ($p \geq 0,05$). Це свідчить про те, що розвиток творчих здібностей учнів сприяє покращенню їхнього емоційного стану та психологічному благополуччю як у школі, так і поза нею. Тож чим вищі показники творчого потенціалу, тим кращі також показники емоційного стану учнів.

Отже, ми підтвердили гіпотезу, що розвиток творчих здібностей старшокласників сприяє підвищенню рівня їхньої пізнавальної активності та покращенню емоційного стану. Виходячи з отриманих результатів дослідження, вважаємо за доцільне подальшу розробку тренінгової програми розвитку творчих здібностей учнів старших класів. Ця програма покликана зменшити вплив недоліків традиційної освітньої системи, які обмежують творчий розвиток учнів, знижують їхню мотивацію та рівень самосвідомості. Усунення цих перешкод сприятиме особистому зростанню старшокласників, забез-

печить їхню успішну адаптацію до життя в суспільстві. Очікується, що завдяки реалізації програми зросте зацікавленість учнів у навчанні, знизяться тривожність і стрес, а також розвинуться навички, необхідні для творчого самовираження й активної участі в житті суспільства.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує важливість психолого-педагогічної роботи щодо розвитку творчих здібностей учнів старших класів. У сучасному мінливому світі і стресових умовах життя в Україні через довготривалу повномасштабну війну саме розвиток творчого потенціалу юнаків є вагомим чинником їхньої нинішньої та майбутньої успішності та психологічного благополуччя. Шкільні педагоги й психологи мають спільними зусиллями розробляти технології і програми, які б сприяли розвитку творчих здібностей учнів. Оскільки під час емпіричного дослідження нами підтверджено, що розвиток творчих здібностей старшокласників сприяє підвищенню рівня їхньої пізнавальної активності та покращенню емоційного стану, то подальшим напрямом досліджень є розробка тренінгової програми, спрямованої на розвиток творчих здібностей, пізнавальної активності й покращення емоційного стану юнаків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Черножук Ю. Г. Психологія творчості : навчальний посібник. Одеса : Держ. заклад ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2010. 182 с.
2. Середа І. О. Творчі здібності людини: визначення, сутність, структура. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків : ХДАДМ, 2009. № 4. С. 110–113.
3. Мироненко Ю. Л. Психологічні особливості творчої особистості. URL: <http://surl.li/hzxdrg> (дата звернення: 22.03.2025).

4. Дідковська Л. І. Психологічні особливості феномена креативності у старшокласників. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2013. Вип. 21. С. 117–128.
5. Райта О. Б. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури за допомогою інноваційних технологій. *НаУрок*: вебсайт. URL: <https://surl.li/ivderg> (дата звернення: 22.03.2025).
6. Шевченко О. В. Розвиток творчості школярів: поради вчителя. *ОсвітаUA*: вебсайт. URL: <https://surl.li/cqwpkq> (дата звернення: 22.03.2025).
7. Туриніна О. Л. Психологія творчості : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2007. 160 с.

REFERENCES:

1. Chernozhuk, Yu.H. (2010). *Psykhologhiia tvorchosti: navchalnyi posibnyk [Psychology of creativity: A Textbook]*. Odesa: Derzh. zaklad PNPУ im. K.D. Ushynskoho. 182 p. [in Ukrainian].
2. Sereda, I.O. (2009). Tvorchy zdibnosti liudyny: vyznachennia, sutnist, struktura [Human creative abilities: definition, essence, structure]. *Pedahohika, psykhologhiia ta medyko-biologhichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*, 4, 110–113 [in Ukrainian].
3. Myronenko, Yu.L. (2025). *Psykhologhichni osoblyvosti tvorchoi osobystosti [Psychological characteristics of a creative personality]*. URL: <http://surl.li/xzxdrg> (accessed: 22.03.2025) [in Ukrainian].
4. Didkovska, L.I. (2013). Psykhologhichni osoblyvosti fenomena kreatyvnosti u starshoklasnykiv [Psychological features of the phenomenon of creativity in high school students]. *Problemy suchasnoi psykhologhii: zb. nauk. prats KPNU imeni Ivana Ohiiienka, Instytutu psykhologhii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, 21, 117–128 [in Ukrainian].
5. Raita, O.B. (2025). Rozvytok tvorchykh zdibnostei uchniv na urokakh ukrainskoi movy ta literatury za dopomohoiu innovatsiinykh tekhnolohii [Development of students' creative abilities in Ukrainian language and literature lessons using innovative technologies]. *NaUrok*: vebsait. URL: <https://surl.li/ivderg> (accessed: 22.03.2025) [in Ukrainian].
6. Shevchenko, O.V. (2025). Rozvytok tvorchosti shkoliariv: porady vchytelia [Developing pupils' creativity: teacher's advice]. *OsvitaUA*. vebsait. URL: <https://surl.li/cqwpkq> (accessed: 22.03.2025) [in Ukrainian].
7. Turynina, O.L. (2007). *Psykhologhiia tvorchosti: navchalnyi posibnyk [Psychology of creativity: A Textbook]*. Kyiv: MAUP. 160 p. [in Ukrainian].